

Ilia Chavchavadze

King Dimitri's Sacrifice

Translated by Donald Rayfield
Illustrated by Henrik Hrinevski

Publishing House „Merani“
Tbilisi
1998

ილია ჭავჭავაძე

მეფე დიმიტრი თავდადებული

თარგმნა დონალდ რეიფილდმა
მხატვრობა ჰენრიკ ჰრინესკისა

გამომცემლობა „მერანი“

თბილისი

1998

PREFACE

Ilia Chavchavadze (1837-1907), then Prince, now Saint, was one of the three great figures in Georgian poetry and prose of his time who had earned the right to be known by his Christian name alone. Of those three (the others being Akaki Tsereteli and Vazha Pshavela) he was perhaps not the deepest or the most intensive, but he was certainly the broadest and the most outgoing. His prose ranges from colourful and critical fiction - for example, the story 'kacia-adamiani ?!' ('Is he human ?!') - to persuasive political essays; his poetry from romantic lyrics to didactic narratives.

Ilia reserved his greatest energy for civic action - social change, political representation, once this became possible in the Russian empire - and despite his aristocratic background stood for a unified, revitalised autonomous Georgia that would be liberal, Christian and parliamentary.

For this he was killed. Whether the bullets were fired by agents of the Tsarist's secret police or by a gang of Bolsheviks was, and is once more, disputed. Either side may have assassinated him to discredit the other. Or, like Prime Minister Stolypin, he was too outstanding a figure to be tolerated and his assassin was working for both the extreme right and the extreme left.

All Ilia's poetry had a purpose: to awaken the Georgian reader from his self-absorbed torpor into a sense of past ideals and glory. If he idealized Orthodox Christianity and the national spirit of the feudal Georgian kingdom it was to give a structure to the newly educated Georgian that Ilia was helping to bring about with his newspapers ('Iveria') and schools. There is almost nothing egocentric in his work: it was destined to foster talent however unlikely. (The young Jughashvili, Stalin, had his first poem published by Ilia Chavchavadze).

'King Dimitri's Sacrifice' (literally: King Dimitri who laid down his head) is one of the finest and most typical of Ilia's narratives. Framed as a folk poem sung by a blind musician, it is meant as a window to another world. Its language is deliberately exalted even archaic, yet alternating imagery of nobility with didactic Christian wisdom. Above all, it is a modern reinterpretation of feudalism, where the duty of king to vassal is tragically even greater than the general duty of the subject.

Ilia Chavchavadze's poetics incorporate much that stems from Shota Rustaveli's 'Knight in the Panther's Skin': virtuosity of rhyme, symmetry, alternation of aphorism and narrative. He also learnt from the Russian romantics, from Lermontov and from Aleksei Tolstoy, how to combine plasticity and lyricism with storytelling, but above all how to use a recreated mediaeval world as a critique of modern times.

This translation takes as few liberties as possible with Ilia's text, but allows for the more laconic nature and the sparser rhymes of English by reducing four Georgian lines to two English lines.

1987

Donald Rayfield

წინასიტყვაობა

ილია ჭავჭავაძე (1837-1907) - სიცოცხლეში თავადი, აწ კი წმინდანად შერაცხული - თავისი დროის ქართულ პოეზიასა და პროზაში იმ სამ უდიდეს ფიგურათაგანია, რომელთაც მოიპოვეს უფლება ოდენ სახელით მოხსენიებისა. ამ სამში (დანარჩენი ორია აკაკი წერეთელი და ვაჟა-ფშაველა) სიღრმით ან ძალით ილია იქნებ ისე არ გამოირჩეოდეს, მაგრამ იგი უდავოდ ყველაზე ფართოა: მის პროზაში ერთმანეთს ენაცვლება მხატვრული და ამავე დროს კრიტიკული გამონაგონი (მაგ., „კაცია ადამიანი?!“) და შთამაგონებელი პოლიტიკური ნარკვევები, ხოლო პოეზიაში - რომანტიკული ლირიკა და დიდაქტიკური პოემები.

ილიამ უზარმაზარი ენერჯია შეაღია საზოგადოებრივ საქმიანობას - იქნება ის სოციალური რეფორმა თუ პოლიტიკური მოღვაწეობა სახელმწიფო სათათბიროში, რისი შესაძლებლობაც მას ერთხელ მიეცა რუსეთის იმპერიაში. თავისი არისტოკრატიული წარმოშობის მიუხედავად, ილიას იდეალი იყო ერთიანი, განახლებული, დამოუკიდებელი საქართველო, რომელიც უნდა გამხდარიყო ლიბერალური, ქრისტიანული და პარლამენტური.

ამიტომაც მოკლეს ილია. ვისმა ტყვიამ განგმირა იგი - ცარისტული „ოხრანკის“ აგენტებისა თუ ბოლშევიკების ხროვისა - იყო და კვლავაც რჩება დავის საგნად. ორივე მხარეს შეეძლო ჩაედინა ეს ბოროტმოქმედება, რათა შემდეგ იგი ერთმანეთისათვის გადაებრალეხინა. ილია, ისევე როგორც პრემიერ-მინისტრი სტოლიპინი, მეტისმეტად მნიშვნელოვანი ფიგურა იყო საიმისოდ, რომ დაეზოგათ: მისი მკვლელობა ორსავე მხარეს ხელს აძლევდა - უკიდურეს მემარჯვენეებსაც და უკიდურეს მემარცხენეებსაც.

ილიას მთელს პოეზიას ერთი მიზანი ჰქონდა: დაეხსნა განთითოებული ქართველი მკითხველი უმფოთველი ძილის ტყვეობისაგან წარსული იდეალებისა და ძველი დიდების განახლების იდეით. და თუ იგი აიდიანებდა ფეოდალური საქართველოს მართლმადიდებლურ ქრისტიანობასა და ეროვნულ სულს, - მხოლოდ იმიტომ, რომ ამას უნდა წარმოემვა ახლებურად განათლებული ქართველი, რასაც ილია ხელს უწყობდა თავისი გაზეთებითა („ივერია“) და სკოლებით. ეგოცენტრიზმს მის ნაწერებში ადგილი არ ურჩება: მისი შემოქმედება მოწოდებული იყო განევითარებინა ნიჭი, თუმცა იგი ყოველთვის როდი უმართლებდა (ჭაბუკ ჯუღაშვილს - სტალინს - ლექსი პირველად ილია ჭავჭავაძემ დაუბეჭდა).

„მეფე დიმიტრი თავდადებული“ ილიას ერთ-ერთი საუკეთესო და ტიპიური პოემაა. ბრმა მეფანდურის მიერ დამღერებული ხალხური ლექსის ჩარჩო ახალ სამყაროში გაჭრილი სარკმელია. მისი ენა საგანგებოდ ზეაწეულია, არქაულიც კი, კეთილშობილურ ხატოვანებას ერწყმის დიდაქტიკური ქრისტიანული სიბრძნე. ეს არის, უწინარეს ყოვლისა, ფეოდალიზმის თანამედროვე რეინტერპრეტაცია, როცა მეფის ვასალური მოვალეობა ტრაგიკულად უფრო მძიმეა, ვიდრე ქვეშევრდომისა.

ილია ჭავჭავაძის პოეტიკა დიდად არის დავალებული შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნისაგან“ - სარიტმო ოსტატობით, სიმეტრიით, აფორიზმებისა და თხრობის მონაცვლეობით; ზოგი რამ პოეტმა შეითვისა რუსი რომანტიკოსებისაგანაც - ლერმონტოვისა და ალექსეი ტოლსტოისაგან: პლასტიკურობისა და ლირიკულობის შერწყმა თხრობის ხელოვნებასთან, რაც მთავარია, შუასაუკუნეობრივი სამყაროს გაცოცხლება თანამედროვე ეპოქის განსასჯელად.

ეს თარგმანი ილიას ტექსტს შეძლებისდაგვარად ზედმიწევნით მიჰყვება. ერთადერთი თავისუფლება ისაა, რომ თარგმანი ფორმით უფრო ლაკონიურია და რითმაც - უფრო იშვიათი: ქართული კატრენები ინგლისურად ორ-ორი სტრიქონითაა გადმოღებული.

1987

დონალდ რეიფილდი

მეფე დიმიტრი თავდადებული

(ვუძღვნი თ. პეტრე ნაკაშიძეს)

უქმე დღე იყო, ტვირთმძიმეი და დამაშვრალი,
საყდრის წინ ჯგუფად ხალხი იდგა და ჰყაყანებდა;
იქავე ახლოს, ცაცხვის ხის ქვეშ ერთი საწყალი
ბრმა მეფანტურე იჯდა ცალკედ და მდუმარებდა.

„ეჰ, რას ჰყაყანებთ, - დაიძახა ყმაწვილმა ბიჭმა,-
შინაც ძლივს ვუძლებთ დღე-მუდამის ჭირს, ვაგლახობას!
აქ მაინც ცოტად ფრთა გაშალოს გულის წადილმა...
ბრმა მეფანტურე, გვითხარ რამე, მამა-შვილობას!

გვითხარი რამე, ბერო-კაცო, ნასმენ-ნახული,
ეგებ გულს ჟანგი მოაშორო კარგის ამბითა...
კარგს მთქმელს ტყვედ რჩების ნატკივარი გული ჩაგრული,
გული, გაზრდილი ვაებითა, წვით და დაგვითა“.

ბრმა მეფანტურე გაიმართა მაშინვე წელში,
სახე ღრუბლვილი გაუნათლდა რაღაც მადლითა;
მისწვდა, აიღო თვის უბრალო ფანტური ხელში,
დაჰკრა ფანტურსა და დამღერა ნელისა ხმითა:

KING DIMITRI'S SELF-SACRIFICE (Dedicated to Petre Nakashidze)

A day of rest: by the church
Work worn people gathered to chat.
Under a lime tree, silent, apart,
A blind pandora player sat.

'Oh, stop the cackle,' one lad called out,
'We've worries enough about our plight.
Here we can let our fancies roam:
Blind player, by our ancestors, stand and recite!

Tell us, old man, of things that have happened,
Give us a tale, take the rust off our souls.
Good stories distract the heart from its sorrows,
A heart that's reared in worry and woe.'

The pandora player sat up straight,
Grace transformed his clouded face.
He reached out and raised his pandora,
Struck the strings and sang without haste:

I

„მოდით, შვილნო, აქ მოგროვდით,
გეტყვით გულის გასათბობსა, -
ვინ ვიყავით, რა ვიყავით
ჩვენ ქართველნი წინა დროსა.

იმ დროს, როცა ქართველის ბედი
ჩვენ ქართველთვე გვეპყრა ხელში,
როცა მამულისშვილობა
სასახელოდ იყო ჩვენში,

შვილნო, თქვენნი წინაპარნი
ეგრე გულქვად როდი იყვნენ...
ძმა ძმასა და მამა შვილსა
მამულს ხოლმე შესწირავდნენ.

შვილის ყოლა გლეხს თუ თავადს
მარტო მისთვის გვიხაროდა,
რომ მამულსა მეომარი
მით ერთი ემატებოდა.

ტკბილსა ძუძუს დედა შვილსა
იმ იმედით აწოვებდა,
რომ სიცოცხლით ან სიკვდილით
ის მამულს ასახელებდა.

უწინ ქართველს უხაროდა
მამულისთვის მტერთან ომი,
ან მოჰკლავდა, ან თავის-თავს
შეაკლავდა როგორც ლომი.

მამულისთვის ვის ახსოვდა
განსაცდელი განსაცდელში!
ტრფობა გვექონდა გულში აბჯრად

I

Gather round for a heart-warming story
Of what we Georgians used to be.

When Georgia's fate was in Georgian hands,
When love of our country was our glory,

Were your forefathers' hearts like flints?
Fathers gave sons, brothers-rothers

For their country. Every birth
Meant one more warrior, peasant or prince.

A mother hoped as she suckled her boy
That his life or death would serve the homeland.

To sky or be slaughtered like a lion:
War with the foe was a Georgian's joy.

In the fatherland's trials, our own were forgotten.
Love armoured our hearts, we had swords, not knives.

და სატევრად - ხმალი ხელში.
ეგრეთ, შვილნო, აქ სცხოვრებდა
უწინდელი ქართველის შვილი,
მის მუდამი ნატვრა იყო
ან სახელი, ან სიკვდილი.

მათ მომდევარს ყოველს თქვენგანს
ჰყვანდა დიდი წინაპარი...
რჯულის დაცვა, მიწა-წყლისა
მის მოწამედ თქვენ წინ არი...

II

„ეხლა რა ვართ? საწველ ფურად
თავი ჩვენი გადვიქციეთ.
ის სახელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ...“

რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,
რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით...
ღმერთი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც
გზად და ხიდადა გავედებით.

წინა კაცი უკანასი
ხიდაო, ნათქომია,
ღლეის ვაგლახს ამით დასძლევს,

ვინცა ხვალისა მდომია.

- ტყუილია სულთქმა, უში,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,
სანთელსავით თვით დაიწვას

Thus, children, lived a Georgian man.
Good fame or death was always the motto.

Great were the men who have you for posterity:
The proof in their fight for faith and territory.

II

And now? We're only cows for milking:
We've lost renown and family tradition.

We aren't what we were. Let's not be what we are:
God saves those who serve as paths for their children.

A man is a bridge for those in the rear,
Set your sights on tomorrow to cope with today.

Sighs and groans are no use: men must be men.
Light up the way and burn like a flare.

და სხვას კი გზას უნათვიდეს.
ამით იყო საქართველო
უძლეველი და ძლიერი,
ამით ედგა მტერს გულდაგულ
ეს პატარა ქართველის ერი.

III

„ყური მიგდეთ, გეტყვით ამბავს
უტყუარსა და მართალსა:
ერთი მეფე თურმე ჰყვანდათ
უწინ ჩვენ მამა-პაპასა.

დიმიტრი ერქვა სახელად,
მხარ-ბეჭ-პრტყელი, ტანმაღალი,
ჯირითში თუ მშვილდ-ისარში
არავინ ჰყვანდა ბადალი.

კაცი იყო, მეფე-კაცი,
თვალად, ტანად მშვენიერი,
გარეთ რისხვით მტრისა მსრველი,

შინ მოწყალე, ღვთისნიერი.

ღამით თერმე ჩაიცივამდა
უბრალო კაბა-ჯუბასა,
წავა და ინახულებდა
საწყალის ხალხის უბანსა.

მოივლიდა ქვრივს და ოხერს,
დავრდომილსა და ობოლსა,
თავის ხელით ურიგებდა
მოწყალეობას და საზრდოსა.

This faith gave Georgia unbeatable might.
Unscathed by its foes in unequal fight.

III

Now listen closely: this is truth, not romance.
Our forefathers once were ruled by a king,

Dimitri by name, broad-shouldered, tall, strong.
Unmatched in prowess with arrows or lance.

Regal indeed, fine in gaze and in figure,
To hostile outsiders a scourge, to his own.

Compassionate, godly, he put on at night
A humble runic to visit the beggars.

He helped the widowed and the orphaned,
Gave alms and food to the destitute,

ვის რაც გულში დარდი ჰქონდა -
წავა - იმას შესჩივლებდა,
გლახის, ობლის, ჩაგრულისას
სარჩლსა არ ითაკილებდა.

ყველგან იმის სამეფოში
თხა და მგელი ერთად სძოვდა,
ერი, ბერი, ობოლ-ქვრივი
სულ იმის დღეს ჰლოცულობდა.

IV

„მის დროს იყო ყეინობა,
მეფე ყეისნ ჰმორჩილებდა,
მაგრამ თავის ქვეყნის საქმეს

თვის ნებაზედ განაგებდა.

ერთხელ ყეინს აეშალა
თათარივე კაცი ერთი,
იმპლავრა და გადიყენა
ნახევარი სათათრეთი.

მეფე ჩვენი ყეინს თურმე
არ გადუდგა სხვასავითა...
ვაჟი-კაცის წესი არის -
კაცს შეჰრჩება ძმასავითა.

შეიბნენ და შეიჭიდნენ
ყეინი და გადგომილი;
ძმას ძმის ძვალი ატეხინეს,
მამის სისხლსა ღვრიდა შვილი.

Heard the complaints of anyone grieving,
Consoled the distressed, relieved the paupers.

Wolf and goat in his realm grazed together;
Church and laymen bid him live forever.

IV

Dimitri then ruled his realm as a vassal
To the Mongol Khan, who was overlord.

A rebel arose among the Mongols
And took half the Khanate over in battle.

Our king kept faith with the Khan, unlike others:
Real men stick loyally to their liege.

While Khan and rebel wrestled for power,
Sons slaughtered fathers, brothers smashed brothers.

დამარცხდა ბოლოს ყეინი,
გამდგარმა აკი აჯობა,
ის მოკლა და თვით დაიპყრო
სათათრეთის ბატონობა.

ის ხომ მოკლა, მის ცოლ-შვილიც
ცხენსა კუდით ათრევირა,
საცა კი მის მომხრე იყო,
თავები დააყრევინა.

„ჯერი მიდგა ჩვენს მეფეზეც...

- „რატომ მე არ მომიდგაო,
იმას ცოცხალს არ გავუშვებ,
თუ პირში სული მიდგაო“.

გაუგზავნა მოციქული:

-„გამოცხადდი ჩემ-წინ შენო,
თუ არ მოხვალ, შენს ქვეყანას
ნაცარ-ტუტას ავადენო“.

დაგვიღონდა მეფე ქველი,
იმ ურჯულოს მიხვდა წადილს,
ისიც იცის, - იმ ღვთის-რისხვას
ჯართ სიმრავლეს შესწევს ქადილს.

რა ჰქმნას? თითონც მამაცია,
მამაციც ჰყავს ჯარი, ერი,
მარგამ ერთს რომ ასი გცემდეს,
კლდეც რომ იყო, გაგტეხს მტერი.

The Khan lost and was killed. The rebel fought
To take the Khanate. He dragged to pieces

The Khan's wife and child by horses' tails
And beheaded those loyal to the first Khan's court.

V

Our king was next. 'Does he resist us?
As I breathe, he must die; the new Khan said

And sent a message, 'Come and explain,
Or I turn your country to dust and cinders.'

Our brave king, dejected, caught the infidel's gist:
The horde was God's wrath and no idle threat.

Army and people were as brave as their king,
But one against hundreds, though rock, can't resist.

დიდს ჩავარდა საგონებელს,
შეუდგა ბჭობას, რჩევასა...
-„წავალ - მომკლავს, - და არ წავალ -
ამიოხრებს ქვეყანასა“.

ბოლოს ბრძანა: - „თავს მოვუყრი
მღვდელმთავართ და დიდებულთა,

ოცჯერ ზომვა, ერთხელ ჭრაო -
წესია მეფეთ ქებულთა.

ვნახოთ ერთი, რას მეტყვიან, -
წასვლას, თუ წაუსვლელობას?
ორში ერთს რას აირჩევენ, -
მეფის, თუ ქვეყნის დამხობას?“

VI

„ბრძანა და მსწრაფლ შეიყარნენ
დიდებულნი, მღვდელთმათარნი,
ვეზირნი და ნაზირები,
ბჭე-მდივნები, სპასალარნი.

წადგა მეფე კრების წინა
თამამად და დიდებულად;
ყველამ, დიდმა და პატარამ
თაყვანი სცეს ბატონს ყმურად.

ასე ჰშვენის მეფე იმ დღეს
ტანად, თვალად, იერთა,
მნახველთ თვალი ვერ გაიძღეს
იმის ჭკრეტით, ყურებითა.

Dimitri grew thoughtful and sought for advice:
'I die, if I go; my land dies if I don't.'

Then he ordered, 'I call for my lords and high priests:
"Think cunning, strike hard," is a kingly device.

Will they advise my staying or going,
The fall of the king or the country's ruin?'

VI

He quickly summoned nobles, high priests,
Viziers, judges, field commanders.

Majestic, proud, he received the respect
Of all his vassals, greatest and least.

They could not sate their ears or eyes
With the handsome Dimirri's speech and figure.

უბრძანა თუ: - „დიდებულნო,
საქმე მძიმე მაქვს თქვენთანა...

ის დღეა დღეს, - ან მე ვიყო,
ან ჩვენი ტურფა ქვეყანა.

შეიტყობდით, მომივიდა
ყეინისა მოციქული,
აქ მოდიო, მე მიბარებს
ჩემზედ გაბოროტებული.

თუ არ მოხვალ, მე მოვალო,
აგოხრებ ქვეყანასა,
საცა კი ფებს დავადგამო,
ავადენ ნაცარ-ტუტასა.

თუ წავედი, თქვენც ხომ იცით,
მე სიკვდილი არ ამცდება...
თქვენ რას მიჩვევთ, მართალი სთქვით,
მართლის თქმაა ერთგულება“.

VII

„დიდებულნი წინ წამოდგნენ
ამ ამბით შეწუხებულნი,
მივიდნენ და თაყვანი-სცეს,
აემღვრიათ მწარედ გულნი.

- „მეფევ! ნეტა რა გვიბრძანე,
რა ასმინე ყურსა ჩვენსა!..
თუ შენ მოგკვლენ, შენს სანაცვლოდ
რაღა დარჩეს ერსა შენსა?!

'My lords,' he said, 'the matter is grave:
Either myself or the country survives.

Hear the message the Khan has sent us:
"Come as I bid." (I have made him bitter.)

"If not, I shall devastate your land
And make your country rubble and cinders."

If I go, as you know, death is my fate.
Frankness is loyal: let your counsel be straight.'

VII

The nobles listened, stepped forward, filled
With bitter forebodings by this news.

'We cannot, o King, believe our ears:
What becomes of your country if you are killed?

თუ შენ აღარ გვეყოლები,
რად გვინდა სახლი, ქონება...
ჩვენ შენისთანა დიმიტრი
სხვა არვინ დაგვებადება.

მოვიდეს, რომ იმუქრება
ის ურჯულო სისხლის-მსმელი,
მოვიდეს და წინ დახვდების
შენი ერთგული ქართველი.

მტრის მუქარას ერი შენი,
გვითხარ, როდის გაჰქცევია,
გვითხარ, როდის ქვეყნის მტრის წინ
ქართლს უკან დაუწევია!

ბრძანე და იმ მუქარასა
ჩვენს მოსისხლეს შევანანებთ,
ან შევმუსრავთ მამა-პაპებრ,
ან მეფისთვის თავსა დავდებთ.

სირცხვილია ერისათვის,
თავის მეფე მისცეს მტერსა...
მეფევ, სირცხვილს ნუ შეაჭმევ
ერსა შენსა შემნატვრელსა.

ნუ, ნუ გვაჭმევ ემაგ სირცხვილს,
წამყოლს შვილის-შვილამდიე...
აქ მოვიდეს, მის დახვედრა
ამ ჩვენს ქედზედ დააჭდიე“.

What use it you're killed are our homes and chattel?
There'll be no second Dimitri born.

Let the bloodthirsty heathen come as he says
And try your loyal men in battle.

Have Georgians yet fled from enemy threat?
Have Georgians ever withdrawn from the field?

Speak: like our forefathers, we'll make him repent,
Or for our king our blood be shed.

Yield our king to the foe? Do not vex
Your brooding subjects' loving hearts.

Do not dishonour ourselves and our children:
Let his sabres be tested against our necks'.

VIII

„ეხლა წადგა სპასალარი...
- „მეფევ, რაც სთქვეს, მართალია.
შენ წახვიდე, შენ იქ მოგვლან, -
ჩვენ წელზედ გვერტყას ხმალია?!

თუნდ რომ დავრჩეთ, ვინ რას გვეტყვის,
რით ჩავრეცხოთ ეს სირცხვილი?
არა, მეფევ!... ძველებს უთქვამთ, -
სახელიო, ან სიკვდილი.

ნუ შეგვიშლი მამათ ანდერძს,
სირცხვილისგან დაგვიხსენი!...
მეფეს ვფიცავ, - მამა-პაპებრ
დღესაც გასჭრის ხმალი ჩვენი“.

ბატონმა თავი ჩაჰკიდა
გვირგვინოსანი, ცხებული,
დიდ ხანს იყო დაღონებით
ეგრე თავჩაკიდებული...

IX

„ბოლოს ბრძანა: - „ეს ქვეყანა
ღვთისაგან მაქვს მონაბარი...
მე დავრჩე და იგი წახდეს,
მიტხარით, რა მაღლი არი!

ათი ერთზე რომ მოვიდეს,
მუქარას მტერს შევანანებ:
რა ვქნა, - ასი ერთზედ მოვა,
ამას ვწუხვარ და ვვალალებ.

VIII

'King, you are right: you would only be murdered.'
The commander spoke our. 'Don't: we have swords?'

Unavenged, kingless? The sages taught
That life without honour is always a burden.

Keep our ancestors' code, spare us disgrace,
And like theirs, I swear, our swords will strike.'

King Dimitri bowed his annointed head;

Dejected, he hid for a while his face...

IX

At last he spoke: 'This land is God's trust.
Should I live and it perish, where is the grace?

One against ten we could smash the foe's threat.
But one against hundreds... That's why I'm aghast.

ჩვენი კაცი ერთი - ასსაც,
ვიცი, არ შეუშინდება,
მაგრამ ბოლოს სიმრავრე გვძლევს,
ხალხი ურგოდ გამიწყდება.

მერე უკაცურს ქვეყანას
დასწვავს, დაჰბუგავს, დაანგრევს,
საყდრებსა და მონასტრებსა
დააქცევს, მიანგრ-მოანგრევს.

ხატებს, მამათ სალოცავსა
წამურტლავს და შეგვიგინებს,
ამოიღებს მკვდრებს საფლავით,
ძაღლსა და ღორს ათრევიანებს.

ქალწულთ-ქალზედ ძალით მივა,
წაჰბილწავს, ნამუსს დაუმხობს;
ორსულ დედაკაცებს კიდეც
მუცლებსა ხანჯლით დაუპობს.

დედას თავის ძუძუთა-შვილს
კბილით დააგლეჯინებს,
უსუსურს ბავშვებს ძნად ჩაშლის
და ზედ კალოს ალეწვინებს.

X

„ამდენი სული უბრალო
ტანჯვითა ამოწყდებიან,
საწყალის ხალხის ცოდვითა
ქვანიც კი ატირდებიან.

I know none of us would run from a hundred,
But all the same we'd be overwhelmed.

A desolate land would be ashes and rubble,
Churches and abbeys demolished and plundered.

Our ancestors' shrines would all be defiled,
Our dead dug up, dragged by dogs and pigs,

Virgins, wives besmirched and raped,
Pregnant women disembowelled,

Mothers forced to eat their first-born,
Babies flailed and threshed like corn.

X

So many innocents would undergo torment
That the stones would weep for the fate of the poor.

ქვეყნის ამოდენი ცოდვა
ჩემს თავზედ დატრიალდება,
წაწყმდება აქაც და იქაც
დიმიტრი მეფის ხსენება!

ეს სულ რისთვის? მარტო მისთვის,
რომ მე შიშსა გავექეცი,
ჩემი თავი გადვირჩინე
და ერი კი წყალს მივეცი.

მე მეფე ვარ და მეფობის
რიგიც ვიცი, რაში არი...
ფუ, იმ მწყემსსა, თავს უშველოს,
მგელს დაუგდოს თავის ცხვარი...

სირცხვილს ამბობთ! - რა სირცხვილი?
მე ვეძლევი ნებით მტერსა,
ჩემს სიცოცხლეს, ჩემსა სისხლსა
თითონ ვწირავ მე ჩემს ერსა.

თუ სიკვდილი სახელად გაქვთ
მაგდენს ჩემთვის - ერისათვის,
მაშ რად მიშლით თავდადებას
მე ერთს - მთელის ერისათვის!..

არა! წავალ, არ დავდგები,
დე ასრულდეს ნება ღვთისა,
ხორცი მოკვდეს, სული ცხოვდეს
მეფის თქვენის დიმიტრისა.

My country's agony would be on my head,

King Dimitri's name would be abhorrent.

For what? Sparing me fear involves
Deserting my people, letting them perish.

A king knows his duty. Shame on the shepherd
Who runs and leaves his sheep to the wolves.

Is it shame to surrender myself to the foe?
I let my blood flow for my people's sake.

If their dying for me is justified,
My dying for them is all the more so.

No, I go at once, at God's behest.
King Dimitri dies, but his soul is blessed.

XI

„შენ რას ბრძანებ, მღვდელმთავარო?
სიტყვა შენი გვიღირს ძვირად:
მართებს თუ არ ერისათვის
მეფეს თავი გასაწირად?

ატირდა და მოახსენა:
„ჰე, მეფეო, მე თქმა მიჭირს,
მართალს ვიტყვი, თუმცა შენთვის
სული მიწუხს, გული მიტირს.

მეფევ, თავი უნდა დასდო
ერისა და ქვეყნისათვის,
ღმერთს შესცოდავს, ვინც გამკიცხავს
მე ამ მწარე რჩევისათვის.

მეფევ, რაკი ბედმან დაგდო
შენ ეგ მძიმე საზღაური,
სხვას უკეთეს ვერას გირჩევს
სიყვარული ბატონ-ყმური...

ვსტირ და გირჩევ თავგანწირვას,
რაკი რომ ეს დღე გვეწია, -
მოყვასათვის თავდადება
ქრისტე-ღმერთის ანდერძია.

ვსტირ და გირჩევ ღვთის სახელით
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთის-სოფლის გულისათვის!..“

XI

Now give me your valued words, high priest:
Should the king lay down his life, or no?'

The high priest wept. 'It's hard to speak,
I speak in anguish, for my own heart bleeds.

King, your country requires your sacrifice:
It's a sin against God to spurn my words.

Fate exacts a bitter toll:
No loving vassal can give better advice.

This evil day I weep, but urge
You, die for others like Jesus Christ.

Let flesh in God's name yield to spirit,
Don't forgo heaven for the sake of this earth.'

XII

„მეფეს ძლიერ მოეწონა
მღვდელმთავრისა სიტყვა ბრძნული,
წარდგა ისევ კრებულის წინ
უფრო გათამამებული:

„დიდებულნო, ხომ ისმინეთ,
რაც სთქვა წმინდა მღვდელმთავარმა!..
მოყვასთათვის თავდადება
გვიბრძანაო მაცხოვარმა.

ნუ გადმიყვანთ ღვთისა სიტყვას,
ერს მეფე ვერ ვუღალატებ!..
წავალ და, თუ ღმერთს სწადიან,
ერისათვის თავსა დავსდებ.

მე წავალ და ეს ქვეყანა
თქვენ უნდა გეზარებოდეს,
ღარიბს ისე მოუაროთ,
რომ მდიდარს არ შენატროდეს.

გლახს თუ თავადს, დიდს თუ მცირეს
მადლი თანასწორ მოჰფინოთ,
ობოლი, ქვრივი, უძლური
ძლიერს არ დამიჩაგვრინოთ.

თუ დავბრუნდი, თქვენს სამსახურს

გადაგიხდით ორად ერთსა,
თუ არა და - სული ჩემი
შეავედრეთ მაღალ ღმერთსა“.

ატირდა და აატირა
ყველა კაცი იქა მდგომი:
გულის სილბო სიტურფეა,
თუ კაცია სხვაფრივ ლომი.

XII

The king approved the priest's wise thought;
Prouder still, he addressed the gathering:

'Lords, you have heard the holy priest:
We must die for others, our Redeemer taught.

Let not the people nor God be betrayed,
I lay down my life if that is God's wish.

I commend this country to your care:
Let the rich give the poor no cause for hate.

Spread wealth regardless of might or station.
See to the destitute, not the powerful.

If I come back, I pay you twice over;
If not, pray to God for my salvation.

He wept and all who heard him wept
A lion of a man should have a soft: heart.

მართალს ვაჟკაცს ის ამშვენებს,
როცა გულითაც ლბილია;
რკინის კაცის თვალში ცრემლი
დიდსულოვნობის შვილია.

XIII

„ბრძანა და მსწრაფლ დაიშალა
დიდებულთა იგი კრება...
უხმო მხლებელთ და უბრძანა
წასასვლელად მომზადება.

სთქვა და ურდოს კიდევ წავა
მეფე იგი უშიშარი,
თქმულა: გმირის კაცისათვის
თქმა და ქმნაო ერთი არი.

გაათავეს სამზადისი
და მოვიდა დღეც წასვლისა;
ვით ჯინჭველა ჰფუსფუსებდნენ
შინა-ყმანი სასახლისა.

ხმა გავარდა ქალაქშიაც:
მეფე ჩვენთვის სდებს თავსაო,
უშლიდნენ არ დაიშალა, -
ვერ ვუღალატებ ხალხსაო.

შეიძრა მთელი ქალაქი,
ხალხი ეცა ერთმანეთსა,
მოზღვავდა და იგრიალა
და მიაწყდა სასახლესა.

A tear in die eye of an iron man
Is testament to his spirit's depth.

XIII

The lords dispersed, for his speech was done.
His attendants had to prepare to travel.

The fearless king was now off to the Horde:
A hero's words and actions are one.

Like ants the palace servants fussed.
The day dawned. Rumours filled the town.

'The king insists on sacrifice,
He won't betray the people's trust.'

The city seethed, crowds came to stare,
Broke down the palace gates and saw

მივიდნენ, ნახეს, მზად არი
რაზმი მეფის ამალისა,
სულ სავსეა ცხენოსნებით
მოედანი სასახლისა.

წინათ ბარგით გაეგზავნათ
ჯორი, ცხენი დატვირთული,
აქ ვინც იყო, სალთად იყო,
ტურფად კაზმულ-დარახტული.

XIV

„თავადნი და აზნაურნი

სულ ოქროს და ვერცხლში ისხდნენ,
ვერ იტყოდი, ვინ ვის სჯობდა, -
ყველა ასე კარგნი იყვნენ.

წყობით იდგნენ და ისმოდა
აბჯრისა და რახტის ჟღერა.
საამოა გაწყობილის
ვაჟკაცების რაზმის მზერა!

კაცი თვალს ვერ ამორებდა
მხედარსა და იმის ცხენსა,
თვით წუნი წუნს ვერ დასდებდა
მათს სიკეთეს, სიტურფესა.

მარჯაფად ცხენს ბევრს სხვასაცა
რაზმ-გარეთა ატარებდნენ,
მათი მხედნი დიდებულნი
მეფეს სასახლეში ახლდნენ.

The squadron ready to escort him.
Acclaim and grief echoed in the square.

The baggage went first on pack-horse and mule.
The horsemen followed, their bridles bejewelled.

XIV

Lords and gentry in silver and gold
Outshone one another. When they mounted

Armour and bridles clanged and tinkled,
Ranks of horsemen superb to behold.

Riders and horses were a sight without peer,
No blemish marred their lofty beauty.

Ridden by courtiers of the king,
A reserve of horses stood in the rear.

იმ ცხენების მორთულობა
კაცს უშურველს შურს მოჰგვრიდა,
მძიმე რახტით დატვირთულნი
თითო-თითო სოფლად ჰღირდა.

მაგრამ მათში ერთი იყო
თეთრი ცხენი არაბული,
უკეთესს ვერ ინატრებდა
კაცის უძლომელი გული.

მეფისა იყო ის ცხენი,
თამამი - თითქო ვეფხვია,
იმის უზანგში მეფის მეტს
ვერავის შეედგა ფეხია.

ამაყი იყო ლომსავით
და ნაზი როგორც შველია,
სხვა მას ვერ იმორჩილებდა -
თუ არ ბატონის ხელია.

ცეცხლს აფრქვევდა თვალთაგანა,
ჰქუხდა, სჭექდა, მრისხანებდა,
თითქო ლოდინს ჰთაკილობსო,
ჰშფოთავდა და ტოტსა სცემდა.

XV

„გამობრძანდა ბოლოს მეფეც,
თან გამოჰყვნიენ დიდებულნი,
ხმალ-კაპარჭით გაწყობილნი,
სამგზავროდ გამზადებულნი.

The horses' splendour raised gasps of delight;
Each one with its tackle was worth a village.

But what surpassed the most covetous dreams
Was one fine horse, an Arab white.

This, the king's horse, as fierce as a panther,
Let none but the king put foot in stirrup.

Proud as a lion, soft as a fawn,
By Dimitri alone it could be tamed.

Its eyes flashed lightning, it longed to move,
Reared up and pawed the ground with his hooves.

XV

Ready with sabre, bow and arrow,
The lords moved off behind their king.

მეფეს ახლდა მხარმარჯვნივა
გულმწუხარე მღვდელმთავარი
და მხარმარცხნივ შუბლშეკრული
ჯავრით სავსე სპასალარი.

მღვდელმთავარი სწუხს და ჰვებს
მეფის თავგადადებასა,
სპასალარი კი ჰთაკილობს
უომრად დამარცხებასა.

ხალხიც დაჰხვდა თავის მეფეს
ვიშითა და წუხილითა,
მეფეს გული ამოუჯდა
მათთვის გულის-ტკივილითა.

„უბრძანა თუ: - „რასა სწუხხართ?
იქმნას, რაც კი საქმნელია!..
ერისათვის თავდადება
მეფისათვის სახელია.

რაც მომივა, მომივიდეს,
მე იმისთვის არ ვინაღვლო...
თქვენ ჭირს დაგხსნით... დეე ვიქმნე
მე ქვეყნის ჭირის სანაცვლო“.

ხმა ჩაუწყდა, ველარ-რა სთქვა,
მოეგუბა თვალში ცრემლი...
თქმულა: ქვასაცა მაგარსა
გასტეხს ტყვიის რბილი გრდემლი.

მოუმატა ხალხმაც სულთქმა,
ხმა გაისმა ქვითინისა,
გულსა ჰკლავდა გლოვა, ვიში
ობლისა და ქვრივ-ოხრისა.

On his left the angry commander frowned,
On his right the high priest was struck with sorrow.

The priest lamented Dimitri the martyr,
The commander defeat without a fight.

The crowd responded with cries of dismay
That made their plight for the king all the harder.

'What has to be, will be done,' he declared.
'Rejoice, this is renown for a king.

I am not downcast: let it be.
Through me my country will be spared.'

He broke off. Tears welled in his eyes.
A leaden anvil can break a rock.

The grief-stricken crowd sighed, then sobbed;
Orphans and widows voiced desperate cries.

XVI

„უცებ მეფემ თვალი მოჰკრა,
ხალხი გაირღვა შუაზედ,
ორს მარჯვე ბიჭს ბერი-კაცი
მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ.

მოჰყავთ ცახცახით, ხანხალით
ჩაჩანაკი და ბებერი,
მკერდზედ სცემდა თოვლივითა
მოხუცებულს თეთრი წვერი.

მოვიდნენ და გააჩერეს
ის მოხუცი მეფის წინა,
ბიჭები კვლავ მხრებში უსხდნენ,
თუმც ყავარჯენს დაებჯინა.

ის ამ ქვეყნის აღარ იყო,
ფეხი ედგა სამარეში,
მაგრამ მაინც კი უცემდა
ადრინდელი გული მკერდში.

XVII

„მოახსენა: - „ჰე, მეფეო,
ნუ შემრისხავ ერთგულ ყმასა!
მე ხომ მხედავ, გარდასრულვარ,
სამარიდამ გაძლევ ხმასა.

მეფევ, კისრად აგიღია
ტვირთი ჩვენის შავის ბედის,
ბედისწერას მისცემიხარ
უბედურის ჩვენის ქვეყნის.

XVI

The crowd divided as the king's men neared;
Two strong lads carried an old man through.

Frail and trembling, he was brought to the square.
His chest was covered by a long white beard.

Propped on a stick, a lad at each shoulder,
The old man was set before the king.

Though not long for this world, a foot in the grave.
His fervent heart had grown no older.

XVII

I speak to you, King, from beyond the tomb.
Swallow your wrath with a loyal vassal:

Our grim fate's burden hangs on our neck.
You have been pledged to our country's doom.

ვიცით, რომ არ შეშინდება
გული მეფის დიმიტრისა,
როცა ნდომობს თავგანწირვას
დიდი საქმე ქვეყნის ხსნისა.

მაგრამ ჩვენ რა გვეშველება,
ჩვენ, მეფეო, შენთ დამკარგველთ?
მამობასა ვილა უზამს
შენგან დაობლებულ ქართველთ?

ერს ოფლის მღვრელს და ტვირთმძიმეს
ჭირსა ლხინად ვილა გვიქცევს?
წუთისოფლის მძიმე უღელს
შენებრ, მეფევ, ვინ გაგვიწევს?

ამას ვსტირით, რომ მიდიხარ
და აობლებ შენსა ერსა,
ჩვენს ბედსა და მშვიდობასა
ველარ მოუმართავ ხელსა.

ჩემებრ უძლურს, გაჭირვებულს
მწედ ველარ მიეშველები,
ღარიბს, ობოლს, ქვრივს და ოხერს
პატრონად არ ეყოლები!

XVIII

„ნუ სწუხხართო!.. განა, მეფევ,
ჩვენს ხელთ არის ეხლა გული?
რკინაც იყოს - მაინც დასდნეს
ამებრ ცეცხლში ჩაგდებული.“

Dimitri in heart, we know, is not feeble
When our nation's cause demands his death.

But what use if you die? Whose manly deeds

Will hold together your fatherless people?

Who'll turn to delight our toil without cease?
Who'll lighten the yoke of our earthly life?

I weep, for you're making a nation of orphans,
For you'll guide us no longer to happiness and peace.

Helpless and troubled, we have succour no more:
Their patron's deserted the widows, the poor.

XVIII

Courage, King! Faint-hearted, are we?
Our blazing hearts would smelt their iron!

გულს რად გვიკლავ? რად მიდიხარ?
ნუთუ, მეფევ, ხსნა არ არი!..
ქუდზედ კაცი დაუმახე,
მოაგროვე სპა და ჯარი.

ცოტა ვართ, მაგრამ კარგნი ვართ,
ვინც კია, ყველა დევია...
ბევრჯერ უნახავს ქართველის მტერს,
რომ ცოტაც ბევრის მძლევია.

აჰა, მეფევ, ორი ბიჭი,
მხრებში რომ ამომჯდომია,
ორივ ჩემი შვილი არი,
ერთი მეორის მჯობია;

მიირთვი და ინაცვალე,
ჩემს ქვეყანას მტლად დაუდე!
ომში, მეფევ, გაჩვენებენ,
რა ლომებს ჰზრდის ქართველის ბუდე.

შეჰკრიბე დიდი, პატარა,
გაუძელ წინამძღოლადა,
მტერს წინ დახვდი... ვინც უკუ-დგეს,
დედა შეერთოს ცოლადა!

ჩვენს საქართველოს, ჰე, მეფევ,
ბევრი რამ გადაჰხედია,
მაგრამ უომრად მტრისა წინ
არ წაუხრია ქედია.

ნურც დღეს ვიზამთ ამ საქმესა,
უომრად ნუ დავმარცხდებით,

თუ ვერა ვძლევთ, დავიხოცნეთ
სახელითა და დიდებით!..“

Why leave, for there's another course:
Summon your menfolk to the army.

Few, but brave, we can be like djinns.
We have often crushed the enemy's hordes.

The lads that support me are both my sons,
In strength and bravery matching twins.

Instead of yours, take the lives of these brothers.
War shows the lions that Georgia's raised.

Lead all our menfolk to meet the foe,
Let those that: hang back go to bed with their mothers.

In Georgia's past we have never, surely.
Bowed our necks to the foe without war.

Let's never accept defeat without battle:
Win or be slaughtered with fame and glory!"

XIX

„უბრძანა თუ: - ბერო-კაცო,
მესმის შენი ერთგულება...
შაბაშ ქართველს!.. გული თურმე
სამარემდე გულად ჰრჩება.

მაგრამ გეტყვი: ჯარს არ შევკრებ,
არ ვინდომებ სისხლის ღვრასა,
მარტო ჩემის გულისათვის
არ შევაკლავ მტერს ათასსა.

ჩვენის ქვეყნის შავი ბედი
როგორც ტაროსი იცვლება,
დრო მოვა და თქვენი თავი
უფრო მეტად დასჭირდება.

მე ერთი ვარ, თქვენ მრავალი,
გვიჯობს ერთით ბევრის რჩენა;
თუ თქვენ მე არ გემეტებით,
მე რად გაგიმეტოდ თქვენა?..

განა თითონ ქრისტე-ღმერთსა
გადარჩენა არ ძალ ედვა,

არ ინება და ქვეყნისთვის
ღმერთი იყო და ჯვარს ეცვა“.

XX

„მაშ რად არის მეფე მეფედ,
თუ არ ქვეყნის ჭირთა მძლეა?
თუნდაც მოჰკვდეს ქვეყნისათვის,
ეს სიკვდილი სიცოცხლეა.

XIX

They beat to the grave, these hearts of ours, and
I believe your loyalty, old man,

But I shan't call men up for a bloodbath
Nor let for my sake the foe kill ten thousand.

Our fate is fickle like the weather.
Your lives may yet be needed more.

If I can't be spared, then how can you be?
That many be saved by one man is better.

Could not Christ our Lord have set himself free?
For his people's salvation he was nailed to the tree.

XX

A king must rescue his country from strife.
If he dies for his people he lives in their hearts

არ არის მკვდარი, ვინც მოჰკვდეს
და ხალხს შესწიროს დღენია,
მკვდრად იგი თქმულა, ვისაც აქ
სახელი არ დარჩენია.

არ დავიშლი, ვსთქვი და კიდევ
თავი უნდა გავიწირო,
ისე მოვკვდე, რომ ჩემ გამო
დედა შვილზედ არ ვატირო.

წავალ-მეთქი!.. თუ ღმერთს უნდა,
მოხდეს იგი, რაც მიმელის...
მაგრამ ჯავრი თან მიმყვება
საყვარელის ჩემის ქვეყნის.

ეჰ, რაც ჰსურდა, არ დასცალდა

ჩემს წყურვილსა სულისასა!..
აწ იქმნას ის, რაც სწადიან
განგებასა უფლისასა.

თქვენ ხომ მაინც აგცილდებათ
ხოცვა, ჟლეტა, სრვა და რბევა...
მე კი... მეყოს, თუ გამყვება
თქვენი ლოცვა და კურთხევა“.

XXI

„თითქო ზეცით ზარი იყო,
თითქო ღმერთი მოევლინა, -
ხალხი პირქვე მყის დაემხო
საკვირველის მეფის წინა...“

A life laid down is not real death;
Only the inglorious can truly lose life.

I choose sacrifice, and that is enough.
I must die to spare all mothers' tears.

I go, then God decides what befalls:
In the wake of wrath comes my subjects' love.

The thirst of my soul cannot be quenched.
Let providence do what it desires.

You're safe from slaughter and pillage. For me
Your prayers and blessings soften the wretch.'

XXI

All fell to the ground, by the king amazed.
Struck as it were by thunder from heaven.

თურმე დიდებას მადლისას
კაცი მსწრაფლ დაუმონია,
ვით დიდს ბოროტს, ისეც დიდს მადლს
თავისი ზარი ჰქონია.

XXII

„მეფეს ერი შეეცოდა,
სთქვა: - „მეც ვწუხვარ, რომ გშორდებით.
ღმერთს ვსთხოვ, იყვნეთ ჩემს შემდეგა
მშვიდობით და გამარჯვებით.“

ნურას გიკვირთ, რომ ქვეყნისთვის
მეფე თქვენი თავს არ ჰზოგავს!
ამასა იქმს ყველა, ვინც კი
ჭკუით სჭრის და გულით ჰზომავს.

მე მივდივარ!.. მეფე თქვენი
დიდს და მცირეს გეთხოვებით,
რაც დაგაკლეთ, ნუ შემრისხავთ
რაც შეგცოდეთ, შემინდევით“.

ბრძანა და ცხენიც მოართვეს,
ზედ მოახტა ვეფხვსავითა;
ცხენზედ იგი დალოცვილი
გამობრწყინდა მზესავითა.

მტერსაც კი რომ დაენახა,
თვალი გაუშტერდებოდა;
მისებრი ცხენზედ მოხდენა
ბევრს ვაჟკაცს ენატრებოდა.

The splendour of grace holds a man in thrall
Terror not of evil, but of such great grace.

XXII

The people aroused the king's compassion.
'I'm sad to go, God give you peace.

Don't be bewildered by what I do:
Reason and love dictate this action.

Your king says farewell, and he implores
All of you to forgive his sins.'

Dimitri, resplendent as the sun,
Lithe as a panther, leapt on his horse.

His grandeur, mounted, was enough to stun
An enemy's eyes with envious wonder.

გამოეთხოვა ყველაკას,
ვინც კი შინ, სახლში ჰრჩებოდა,
სხვა კი ამხედრდა დიდკაცი
ყველა, ვინც უნდა ჰხლებოდა.

ამხედრდა თვით მღვდელმთავარიც,
შინ დარჩენა არ ინება,
შეევედრა თან წაყვანას

და მეფემაც დართო ნება.

წაბრძანდა და თან იახლა
ის ამაღა და მხედრობა,
უკან მისტირს ერი, ბერი,
გლეხობა თუ დიდკაცობა.

XXII

„მინამ მეფე მიმავალი
ურდომდინა მივიდოდა,
იმისი მისვლის იმედი
ყეინსა გადასწყვეტოდა...

ებრძანა თავის სარდლისთვის:
- „შეკრიბე ჯარი, ლაშქრი,
წადი, დიმიტრი მომგვარე
ან ცოცხალი, ანუ მკვდარი;

თუ არა, იმის ქვეყანას
შეესიე და მოსრეო,
სულ ძირს დაეც, რაც წინ შეგხვდეს,
ქალაქი თუ სიმაგრეო“.

He took his leave of his palace courtiers.
The lords picked their arms up: the ride had begun.

The high priest refused to stay: he implored
The king to let him ride with them.

As squadron and king left the city,
Everyone wept, both peasant and lord.

XXIII

While Dimitri rode to the Mongol Horde,
The Khan began to doubt his coming.

He ordered his generals, 'Gather an army.
Alive or dead, the king must be caught.

Destroy his land if you cannot find him,
Uproot and burn every town in your path.'

წინ შეხვდა მეფეს ეს ჯარი,
მრავალი და უთვალავი,
მაშინვე მიხვდა: აქაო
ამზავია რაღაც ავი.

უხმო მხლებელთ და უბრძანა:
- „ფიცსა გთხოვთ და უნდა მომცეთ:
თუ უკადრისი მაკადრონ,
თქვენ არავინ ხმა არ გასცეთ.

თავს დაიხოცთ, ვერას უზამთ,
ჯარია მოზღვავებული!
თქვენს სიკვდილსაც არ იკმარებს,
თქვენგნით გაბოროტებული, -

წავა და ხალხს ამოგვიჟლეთს,
ავგიოხრებს ქვეყანასა...
ნუთუ მთელს ხალხს ანაცვალებთ
ვაჟკაცთა თაკილობასა?!

ღმერთს აცადეთ... დეე იქმნას,
რაც ჩემს თავზე განგებულა!
საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობსო,
ბრძენთაგანა ასე თქმულა.

კვლავ ფიცსა გთხოვთ: სისხლს ნუ დაღვრით,
ნულარ დამიმძიმებთ სულსა!..
განკითხვის დღეს მეფეს ჰკითხვენ
ყმის სისხლს, უქმად დანთხეულსა!.

Then the paths of the Horde and Dimitri crossed:
The king knew that here were evil tidings.

His men did not speak, but he sought an oath:
If, unprovoked, they humiliate me,

Swear to keep silent. This horde will kill
Not only you, if roused to wrath,

But our people too, and ravage the land.
Brave men, thwarted, don't visit vexations

On innocent kinsmen. God's will in God's time.
"Discretion is valour," the wise understand.

Relieve my spirit, swear: no bloodshed,
Or the king bears the blame on the Day of Judgement.'

XXIV

„რას იქმოდნენ? მისცეს ფიცი
გამწყრალთა, გაბრაზებულთა,

სირცხვილის ჭამა ირჩიეს
ქვეყნისთვის დავალებულთა.

ბევრმა იკრა გულში ხელი,
სთქვა გულმწარედ: „ვაი დედას!
დრო მოგვივა და ამ თათრებს
არ შევარჩენთ ჩვენს შერცხვენას!“

ბატონმა ბრძანა: - „ვინა ხართ?
წადით, ჰკითხეთ - რა სწადიან?
თუ მე უნდივართ, აქა ვარ,
ჰქმნან ის, რასაც მიქადიან...“

მალე დაბრუნდა უკანვე
მეფის კაცი მოციქული,
მოახსენა: - „სარდალს ვუთხარ,
მეფევ, შენი ბრძანებული;

მითხრა: - „მეფე შენი გვინდა,
თუ მოგვეცა თავის ნებით,
არას ვერჩით თქვენს ქვეყანას,
აქედამვე დავბრუნდებით...“

იამა, ბრძანა: - „მადლი ღმერთს,
რომ ქვეყანა გადმირჩება
და ცოდვილი ჩემი სისხლი
ამაოდ არ დაიღვრება“.

თვით წაბრძანდა სარდლისაკენ,
მის წინ შეაყენა ცხენი,
უბრძანა თუ: - „მე ვარ მეფე,
რაც გენებოს, იგი ჰქმენი“.

XXIV

They were forced to swear it, however vexed,
For their fatherland they swallowed their pride.

Some clutched their breasts, saying, 'Woe to my mother,
Our shame's not avenged on Tatar necks.'

The king spoke, 'Ask them their demands,
If it's me they want, let them do their worst.'

His messenger left and then returned:
I have seen their general at your command.

He said: "Should the king be surrendered,

We now withdraw and won't harm your land."

His land was safe; the king praised God.
'My sinful blood can be expended.'

In front of the general he checked his horse,
Saying, 'I am the king. Do as you like.'

მისცვივდნენ უკადრისადა,
ვით ძეს ღვთისას ურიანი,
შეჰკრეს, შეჰბაწრეს ტყვესავით
მეფე, ხელმწიფე სვიანი.

XXV

„მიჰგვარეს ყეინს ურჯულოს,
სისხლმსმელს ადამიანისას...
სალერლელი აეშალა,
ვით კრავის წინ მხეცსა ტყისას.

გაწყრა: - „როგორ გაბედო,
არ გადუდეგ ჩემს მოსისხლეს?
სთქვი პასუხი და იცოდე,
შენი განკითხვის დღეა დღეს.

იცოდე, რომ წინვე მითქვამს:
თავი უნდა მოგეკვეთოს!
ამის შეცვლა თითონ ღმერთმაც
ჩემმაც მე ვერ შემომბედოს.

მინამ მოგკლავ, მსურს აქ ჩემ-წინ
შეინანო ბრალი შენი,
აქ ჩემ ფეხთ-წინ აღიარო
შენვე შენი სიმუხთლენი...“

მეფემ უთხრა: - „შენისთანა
ჩემი რა გამკითხველია!
ნუ მოგაქვს თავი იმით, რომ
ძალა აღმართის მხვნელია.

They fell on him like the Jews on Christ;
The annointed king was bound with cords.

XXV

Like a lamb to a jungle leopard, he
Was brought to the bloodthirsty heathen Khan.

'How dared you stand up for my enemy?
Answer: today you're in jeopardy.

I've said already: your head must: roll.
Not even my God can alter this.

But first you must repent your guilt,
Purge at my feet your treacherous soul.'

The king said, 'Force can plough uphill,
But gives you no right to question me.

შენი-წინ მოთქმა რას მიქვიან?
რას მიქვიან შენანება?
ჩემი გამკითხველი არი
ნამუსი და ჩემი ნება.

ჰქმენ, რაც გინდა!.. მე არ გკითხავ, -
რად გწადს მომკვეთო თავიო...
სვავს ვინ ჰკითხავს, სისხლს რადა ჰსვამ.
სვავო, რადა ხარ სვავიო?..“

გაწყრა ყეინი ამაყი,
ეს როგორ გამიბედაო!
უბრძანა: - „ჰგვემეთ და სცემეთ,
ბნელეთს ჩააგდეთ ეგაო“.

წაიყვანეს მეფე ჩვენი
და საბნელეთში ჩააგდეს;
შემოარტყეს გარს მცველები,
კარს კლიტები დაადეს.

XXVI

„სასჯელი დაუგვიანა
იმ ღვთის-მემობელმა თათარმა,
მინამ მოაკვლევინებდა,
სცემა, ჰგვემა და აწამა;

აწამა, ვით სვავმა ტრედი,
მეფე იგი საკვირველი
და ვერ გაძლა მის წვალებით
ის უღვთო და სისხლის-მსმელი.
ერთხელ მეფე, ნაწამები

Why should I bother to speak or repent?
I answer to virtue and my own free will.

I shan't question why you see fit
To spill my blood: vultures are vultures.'

'How dare he speak like that?' raged the Khan,
'Beat him, throw him in a foul dark pit.'

Into a dungeon, surrounded by guards,
They threw our king, and the doors were barred.

XXVI

The godless Khan would not behead
The good king rill he'd tortured him.

Like a vulture a dove, he tore at him,
Unsated by the blood he'd shed.

ძლიერად და უღმობელად,
ბნელში ეგდო ძალმიხდილი,
უპატრონოდ, უზრუნველად.

როცა ღონეზედ მოვიდა,
ადგა, მუხლი მოიყარა,
პირქვე დაემხო ლოცვითა
და ცრემლები გადმოჰყარა.

მოსთქვამდა თუ: - „ღმერთო, ღმერთო!
გთხოვ, მიწყალო, შემიბრალო,
რაც გადამხდა, განკითხვის დღეს
მადლად მე არ ჩამითვალო.

მე არა გთხოვ, - მანდ წამება
აქ წამებით შემიმცრო,
მე გთხოვ, - სისხლი აქ დაღვრილი
ჩემი სხვისთვის შეიწირო.

ღმერთო, ღმერთო!.. თვალ-წინ მიდგა
დიდ ტანჯული მე ძე შენი...
ვით ძით ყველა, ისეც ჩემით
ერი ჩემი დაიხსენი“.

Cruelly racked, the king lay sprawled,
Worn out, uncared for, in pitch dark.

He came to his senses, kneeled in tears,
Abased himself in prayer and called:

'Have pity on me, o merciful Father,
Let my sufferings when the Last Trump sounds

Lessen not mine, but my people's torment.
I beg my blood may atone for others.

I see, o God, your crucified Son:
Through me, as through Him, let salvation be won.'

XXVII

«უეცრად კარი გაიღო,
რკინით, კლიტით დაჭედილი;
ორი ვიღაც შემოვიდა
ფეხაკრებით, როგორც ჩრდილი.

მოვიდნენ და თაყვანი სცეს
მეფესა გაოცებულსა...
მერე იცნა, მისნი იყვნენ,
და ჩაიკრა ორივე გულსა,

მოახსენეს: - «შევსყიდეთ
და გავტეხეთ ქრთამით კარი...
ყველა მზაა!.. თავს უშველე,
აწ შენი ხსნა შენს ხელთ არი.

ნულარ იცდი... თუ არ ეხლავ,
მერე გვიანდა იქნება:
ხვალ თავს გჭირიან, - ასეაო
ყეინისა თურმე ნება».

უბრძანა თუ: - «ადრეც მითქვამს,
არ გადვირჩენ სხვისით თავსა,
ჩემ-მაგიერ არ დავლუპავ
ჩემს ქვეყანას და ჩემს ხალხსა.

ჩემს გაქცევას ხომ ზედ მოჰყვა
ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა!
არა, არ ვიქ!.. ტყუილია
თათბირი და ყველა რჩევა!»

ბევრს ევედრნენ და არ გაჰყვა
მეფე თავის ერთგულ ყმათა...
ნეტა რა გულმა გაუძლო
მათ ხვეწნას და მუდარათა!

XXVII

The iron door was suddenly unbarred;

Two men like shadows crept into the cell.

They bowed before the astonished king:
He knew them and clasped them to his heart.

'We've bribed the guards: now or never.
Everything's ready: save yourself.

Soon it's too late: the Khan has said,
Tomorrow your royal head will be severed.'

He told them, 'I shall not be rescued
At others' cost. I shan't allow

My land to pay for my escape.
Don't argue. I am resolute.'

The loyal men beseeched Dimitri,
But the king stayed deaf to their entreaties

XXVIII

«გათენდა დღე ზართ-ამახდელი,
ვაი იმა დღის დამსწრესა!
ტყვე მეფეს გამოიყვანეს
მოედანსა თავთ-საკვეთსა.

ხალხი, თამაშად მოსული,
ვით ჯინჭველა ირეოდა,
თვით ვეზირიც ყეინისა
იქ იყო და რიგს აწყობდა.

ვეზირს გვერდთ ედგა ჯალათი.
ერთი რაღაც საზარელი,
ილიამდინ დაემკლავა
მარღვიანი ტლანქი ხელი.

ამ ორ შუა ჩააყენეს
ფერმიხდილი წვალეებითა...
დადგა მეფე... ღმერთს შეხედა
ნაღვლით სავსე თვალეებითა.

მერე თვალი იმავ ნაღვლით
მოედანს შემოატარა...
ის ყოფა და ის ჯალათი
სანახავად შეეზარა...

XXVIII

Dawn brought an end to woe and fear.
They brought the prisoner to the scaffold.

Below, the square seethed like an anthill,
Surveyed by the Mongol Khan's vizier.

The executioner, his bare arm gnarled
Like a juniper root, stood by the block.

Between the two the king was flung,
Gazing to God, pallid, appalled.

Aghast at the axeman and the pomp,
Bitterly he surveyed the scene.

შეჰკრთა როგორც ხორციელი.
უმისოდაც ქანც-წყვეტილი,
დასუსტდა და წაბარბაცდა,
როგორც ერთი დაბნედილი.

მაგრამ ისევ თავს უშვებდა,
არ დაუთმო ხორცსა სული...
ამ დროს ტირილიც მოესმა,
ქვითინი გამწარებული...

გაოცდა და მიიხედა,
ჰნახა თვისნი დიდებულნი!..
სულ მთლად იქ მოგროვილიყვნენ,
ვინც კი იყვნენ თან ხლებულნი.

მღვდელმთავარიც მათთან იყო,
თავთ იცემდნენ, პირს იხოკდნენ,
მათის ცოდვით და ვაებით
ქვებიც კი ატირდებოდნენ.

თავისიანთ დანახვაზედ
მოაგონდა ყველაფერი,
სახლი, კარი, თვისი, ტომი,
ქვეყანა და თავის ერი...

ეჰა, გატყდა რკინის გული,
მეფე მაგითი იძლია!
ამას კი ველარ გაუძლო,
აქ კი ხორცმა სულსა სძლია!..

Mortally weakened, nearly fainting.
He trembled as though about to drop.

He summoned his spirit and daunted his fear.
Then heard the sound of violent sobbing.

Amazed, he saw his nobles gathered,
All those who'd shared his journey here.

The high priest too was loudly weeping.
Their grief could have squeezed the tears from a rock.

They reminded the king of his house and home.
His kith and kin, his land and people.

The king broke down. His heart, as tough
As iron, faltered. Spirit succumbed.

მოზრუნდა და ორსავ თვალზედ
კვნესით ხელი მიიფარა...
ვეზირს უთხრა: - «დამიხსენი»..
რაც გადამხდა, ისიც კმარა!..»

სთქვა და თქმული თვით შეჰზარდა...
სახელი არ წაიხდინა..
- «ჰა, ჯალათო!» - დაიძახა
და კისერი გაიწვდინა.

მანც აიღო ხელთ ნაჯახი,
ერთს წამს კისერს დაუსწორა,
დასცა და ერთის დაკვრითა
თავი ტანსა მოაშორა».

1878

He covered his eyes and to the vizier
He groaned, 'Oh spare me, this is enough.

Then, horrified by what he'd said.
He shouted, 'Hey, hangman,' and proffered his neck.

The executioner aimed the axe
And with one blow removed his head.

1987